

Monika Ivanović

Filozofski fakultet, Osijek

Odsjek za filozofiju

monika13ivanovic@gmail.com

BUNIM SE, DAKLE JESAM

Kroz povijest čovječanstva, čovjek je tumačen na različite načine, jednako kao i čovjekova bit. Čovjeku su se pripisivale razne svrhe na ovome svijetu i svako doba je donosilo neko novo viđenje svrhe čovjekovog postojanja. Upravo to upućuje na činjenicu da je čovjek kao takav, pa i njegova misao, jednim dijelom oblikovana vremenom u kojem živi, pod utjecajem duha te epohe. Čovjek se najčešće opisuje kao biće koje se sastoji od materijalnog i nematerijalnog dijela. Nematerijalni dio oživljava materijalni dio, misao je ta koja oživljava čovjekovo tijelo. Kako bi nastala pojedina misao, neophodan je proces mišljenja. Upravo je mišljenje sposobnost koja pripada čovjeku pomoću koje mu se otvara mogućnost očitovanja i razumijevanja zbilje. Samo mišljenje podrazumijeva spoznaju koja rezultira razumijevanjem svijeta oko nas. Razumijevanje onoga što nas okružuje ključno je za djelovanje. Iz razumijevanja današnjeg svijeta nužno proizlazi kritika, proizlazi želja za promjenom, pojavljuje se bunt. Pod utjecajem današnje zbilje, čovjek svoj nematerijalni dio oživljava pobunom ili bi barem trebalo to da čini. Na koji način se čovjekova bit danas manifestira pod krilaticom „Bunim se, dakle jesam“ pokušaću prikazati u ostatku rada.

Kao što sam navela i u uvodu, primarna stvar za promjenu jeste samo razumijevanje svijeta, odnosno zbilje koja nas okružuje. Promatrajući svoju zbilju mogla bih joj pripisati više nega-

tivnih predznaka. Mogla bih zbilju definirati kao kapitalizam gdje je novac bog koji gospodari svime i gdje većina biva potlačena od manjine. Mogla bih zbilju definirati i kao biopolitičko stanje gdje se odvija potpuni nadzor i regulacija života pomoću znanosti i tehnologije. Mogla bih zbilju definirati kao manipulatora gdje moćnici kreiraju stvarnost prema svojim željama koje vrlo vješto nameću drugima. Mogla bih tako negativne predznake samo nizati i nizati, a u konačnici se sve svodi na to da današnje stanje zbilje treba korjenitu promjenu.

Ukoliko zbilju krenemo gledati kao kapitalizam možemo uočiti problem broj jedan, a to je da stvarnost opisujemo na jednak način na koji je to činio Marks (Marx) u 19. stoljeću. To predstavlja problem jer smo konstantno izloženi ideji da čovječanstvo doživljava veliki napredak koji je napredak u svrhu općeg dobra. Naravno, današnji kapitalizam nije identičan onome od prije dva stoljeća. Tada se kapitalizam temeljio na društvu radnika, a danas se temelji na društvu (ne)znanja. Pod sintagmom „društvo znanja“ smatramo ono društvo koje stvara, dijeli i koristi znanje u svrhu napretka i boljitka svoje zajednice. No osvrnemo li se na ovu pretpostavku, možemo uvidjeti da je današnje društvo znanja čista suprotnost. Gubi se prvotna uloga znanja, produkcije znanja, produkcije dobra kroz znanje, umne aktivnosti, intelektualno-kreativnog rada, a to na sebe nadovezuje novi problem, problem da je znanje postalo roba te da se time trguje što dovodi do devalvacije znanja. Unutar ovakvog sustava ističe se još jedan problem, a to je taj da su danas rijetki oni koji uče za sebe i zbog sebe. Zašto? Zato što se moć prikazuje preko sustava znanja te je to ono što motivira većinu za postizanjem veće količine znanja jer je znanje sredstvo i svrha moći globalnog kapitalizma. To nas dovodi do toga da je karakter društva znanja samo ideologijski omotač liberalno demokratske igre globalnog kapitalizma. Kri-tička i slobodna uporaba znanja u korist društvene emancipacije već je odavno lažna uporaba. Ovaj naizgled napredak u društvu znanja zapravo je svojevrсно osakaćivanje ljudske sposobnosti mišljenja. Izazovi i zahtjevi, koje pred nas stavlja suvremeno doba, dobivaju oblik zamke. Te zamke predstavljaju opasnost

koja dovodi do gubljenja smisla te je jako bitno da se racionalno osvijestimo, te da razvijamo svoju sposobnost kritičkog promišljanja. A odgovornost za rješavanje tih zamki suvremenog doba treba preuzeti društvo znanja. No ako se osvrnemo na prethodno navedeno, mi imamo društvo neznanja.

Kada bismo promatrali društvo u kontekstu današnjeg vremena, mogli bismo reći da je ovo razdoblje obilježeno moći znanstveno-tehnologijske proizvodnje. Upravo takvo definiranje današnjeg vremena svodi se na Fukoovo (Foucault) viđenje biopolitike s negativnim predznakom: rođenje biopolitike vezano je uz disciplinarnu regulaciju života i smrti u suvremenim političkim porecima. Negativan predznak odnosi se na ulazak biopolitike u ljudski život i njegove mehanizme kao računanje i reguliranje moći, a sve to dovodi do toga da se ljudska populacija tretira kao predmet političkih intervencija koje se najbolje provode kroz različite oblike kontrole. Tu svakako treba napomenuti da su društva sama razvila tehnologiju moći koja se bavi većinom ljudi. Fuko je u svojem djelu *Kritika političkoga uma* prikazao moć policije krajem 18.st., a takav prikaz se može poistovjetiti s današnjim političkim stanjem. Naime, policiju je zanimala koegzistencija ljudi na jednom prostoru, njihovi vlasnički odnosi, ono što oni proizvode. Nju interesira način na koji ljudi žive, te na taj način nadzire život aktivnog i produktivnog čovjeka. Taj oblik kontrole nad ljudskim životom možemo primijeniti i danas i nazvati ga biopolitika, odnosno, biopolitiku treba shvatiti kao negativnu moć totalne vladavine. O problemu biopolitike pisao je i talijanski filozof Đorđo Agamben (Giorgio Agamben) koji ističe da je logor biopolitička paradigma moderne. Tom paradigmom on želi naglasiti u kakvom se položaju nalazi današnje stanovništvo te na taj način potencira još jedan oblik nadziranja. On navodi promjenu u kojoj dolazi do prelaza teritorijalne države na državu stanovništva. Razlog tome jeste taj što se tako povećava važnost biološkog života i zdravlja nacije kao problema suverene moći koja se sada postupno transformira u upravljanje ljudima. Na taj način biološki život sve više postaje političkim životom i dolazi do pojave „prava na život“, prava da

čovjek otkrije što jeste i što sve može biti. Biopolitičke odredbe moderne države nije moguće razumjeti ukoliko zaboravimo da u njezinom temelju nije čovjek kao slobodni i svjesni politički subjekt, nego ponajprije njegov goli život, jednostavno rođenje kao takvo. Rođenjem spadamo u naciju te čovjeku bivaju pripisana prava samo ukoliko je on temelj državljanina. Ovdje se svakako treba bazirati i na pojedinca unutar ovakvoga režima. Položaj pojedinca najbolje nam prikazuje Fuko kada kaže da je isključivi cilj države očuvanje, jačanje i razvijanje državne snage te se tu ne ostavlja prostor za brigu oko pojedinca ukoliko on ne predstavlja nekakav interes u tom cilju. Biopolitika je moderna artikulacija života pod vlašću politički moćnoga stroja isključenja svih ljudi koji nisu priznati kao državljani suverene političke zajednice. Dakle, radi se o modernom nadzoru države, društva i kulture nad ljudskim tijelom u svim aspektima njegovog života. Tu svakako treba navesti i ljudska prava koja trenutno imaju predznak humanosti i socijalnosti, ali ne i politički predznak, jer sva ljudska prava se dobivaju rođenjem na određenom teritoriju neke države. U sklopu biopolitike svakako treba istaknuti i biomoći. Cilj biomoći jeste regulacija stanovništva te se kroz nju zbiva individualno discipliniranje i kolektivno reguliranje. A pod tim discipliniranjem misli se da politika ulazi u statistiku, demografiju, epidemiologiju i biologiju, tj. u medicinsko-biološke znanosti, te u samo pravo. Sve se to svodi na činjenicu da politika oblikuje život naroda. A na tu konstataciju Agamben ističe usporedbu logora s današnjim političkim prostorom: ukoliko su njegovi stanovnici ostali bez bilo kakvog političkog statusa i potpuno reducirani na goli život, logor je i najapsolutniji ikada ozbiljni biopolitički prostor, u kojem vlast pred sobom ima tek goli život bez ikakvih posredovanja. Zbog toga je logor sama paradigma političkog prostora u času kada politika postaje biopolitikom. Putem logora država preuzima skrb o biološkom životu nacije, tj. ona politički regulira život kao (tek) biološku činjenicu. Ovakav pristup društvu dovodi do obmane, nametanja mišljenja i „prodavanja magle“. Uz politička i medijska nametanja, prezentiranje lagodnog i „boljeg“ života kroz tehnologijski napredak, ljudima

je potrebno prisjetiti se odgovornosti, usmjeriti ih da se ne boje koristiti vlastitim razumom i donositi odluke neovisno vanjskim čimbenicima dominantnima u današnjem svijetu.

Današnjem čovjeku lakše se prepustiti političkim uvjerenjima, kao i zabludi, da će se pojedina stranka izboriti za njegova prava; lakše mu je povjerovati da će mu najnoviji tehnološki napredak poboljšati život, a ne unazaditi ga; lakše mu je misliti na način sličan onome poželjnom, prikazanom u medijima. Ovakav način života lišava čovjeka bilo kakve odgovornosti, no čovjek treba uvidjeti da ga to stavlja u položaj upravljanja i vladanja nad njime, odnosno svemu onome što provodi biomoć.

Zbilju možemo poistovjetiti s kapitalizmom, biopolitikom i manipulacijom. U pozadini ove teoretske podloge postoji i manifestacija tog teoretskog dijela što je najbolji pokazatelj koliko je čovjek zaglibio. Moć medija i tehnologije u samom je vrhuncu, gospodari nad čovjekom da on ni sam nije svjestan koliko je postao neslobodan. Najbolji primjer toga jesu pametni telefoni i socijalne mreže. Većina će reći da je to već općepoznata stvar, no tako je kako je. Vjerujem da će se većina složiti kako su nas pametni telefoni i socijalne mreže otuđili i kako su čovjeka pretvorili u žrtve istih, no rijetki promisle što se krije iza te kritike, rijetki su ti koji tu kritiku analiziraju i uvide dubinu problema. Tehnologija i cijeli virtualni svijet koji proizlazi iz nje, prije svega, oduzima nam našu ljudskost, otuđuje čovjeka od njegove biti, od onoga što ga čini čovjekom. Najveći problem koji vidim u tom otuđenju jeste manjak ljudskog djelovanja. U prvi plan ovdje stavljam takozvani like. Ljudi naivno vjeruju da lajkom zaista nešto mijenjaju, ljudi su uvjereni da će, ako pritisnu palac gore za siromašno dijete iz Afrike, to dijete zaista dobiti jedan dolar. Ljudi su uvjereni da će ako podijele fotografije bolesnog djeteta, to dijete zaista ozdraviti. Ljudi su uvjereni da će ako na svoj status stave srce i nikome ne kažu zašto su ga stavili, podići svijet o raku dojke i da će time potaknuti nekoga na preventivni pregled. Ljudi su uvjereni da će ako napišu amen ispod fotografije siromašne obitelji, ta obitelj od sutra živjeti u blagostanju. Primjere mogu samo nabrajati i njima dokazivati koliko ljudi nisu svjesni što jedna

društvena mreža čini njima kao ljudima. Ljudi iz komfora svoga doma klikaju i klikaju misleći da nešto čine za boljitak ovoga svijeta i da spasavaju živote, a zapravo ne rade ništa. Vjerujem da će biti onih koji će reći da je Fejsbuk (Facebook) populariziran i posjećivan do te mjere da dijeljenjem fotografije možemo osvijestiti nekoga. I tu se mogu složiti, mi možemo podijeliti fotografiju siromašne obitelji i osvijestiti ljude da taj problem siromaštva postoji, no u većini slučajeva mi nećemo time potaknuti nekoga da zaista djeluje, da zaista ode i doprinese rješenju toga problema. Kroz kapitalističku zbilju uviđamo drukčiju realnost, no i ta vrsta problema svodi se na dehumanizaciju. Ranije sam navela kako je novac bog koji gospodari svime, a logika kapitalizma je ta da se bogatstvo samo povećava i povećava. Ova perspektiva gledanja dovodi do toga da se sve gleda kroz novac i da se sve svodi na goli interes. U svemu ovome možemo reći „čast iznimkama“, no u oba slučaja iznimke su u manjini i one trenutno nisu predmet kritike. Svaki segment života gleda se kroz novac. Ljudi danas više ne rade u svrhu ostvarenja sebe i svojih ambicija, u svrhu aktualizacije, već rade kako bi zaradili, kako bi imali novac. Isto tako, u svrhu novca ljudi više ne upisuju fakultete koje vole, već studiraju ono što će im u budućnosti donijeti veću zaradu. Nažalost, nekada stupamo u ljubavne odnose s nekim samo zbog novca. I tako vidimo kako novac pokreće ljude, a samim time i cijeli svijet. Novac pokreće ljude iz razloga što oni imaju predodžbu da će s više novca imati bolji i lagodniji život, gotovo ista stvar kao i s prekomjernom konzumacijom tehnološkog „napretka“. To dovodi do toga da čovjek samo radi i radi kako bi imao što više novca, ili pak krade ili iskorištava druge kako bi došao do toga cilja. Na taj način čovjek novcu podredi život, postaje gladan da osjeti sve veću moć, što dovodi do toga da sve postaje goli interes, pretvara čovjeka u surovu životinju i samim time ga dovodi do dehumanizacije. U takvom svijetu gube se prave vrijednosti, gubi se osjećaj za druge ljude. Jednako kao i sa sviđanjem i dijeljenjem fotografije na društvenim mrežama, izostaje to konkretno djelovanje, izostaje čovjekov doprinos za opće dobro. On radi i djeluje da njemu bude dobro pa tako dolazi do svojih ciljeva na razne

načine katkada vodeći se onom mišlju da cilj opravdava sredstvo.

Na temelju navedenoga, možemo reći da smo do neke mjere razumjeli svijet, a sada kada ga razumijemo, treba da djelujemo. U prvi plan djelovanja stavila bih intelektualca i same humanističke znanosti koji su zbog današnjeg društvenog uređenja stavljene na marginu te je njihova prava vrijednost obezvrijeđena. Ranije sam istakla kako je ovaj naizgled napredak u društvu znanja zapravo svojevrsno osakaćivanje ljudske sposobnosti mišljenja. Vratimo li se na sam početak rada, sposobnost mišljena istakla sam kao nešto što čovjek posjeduje i što mu daje iznimnu prednost. Nažalost, kroz prikaz današnje zbilje vidjeli smo kako je čovjek tu sposobnost usmjerio na krive ciljeve. Upravo zbog toga, u ovom slučaju od ključne važnosti je uloga subjekta humanistike, odnosno intelektualca, te humanističkih znanosti uopće. Mnoge su studije koje proučavaju tip intelektualca i samim time na mnoge načine ga definiraju. Ono što je bitno uočiti jeste to da svi intelektualcu pripisuju visoku obrazovanost te društveni angažman kojim on teži općem boljitku zajednice u kojoj živi, a katkada i šire. Osnovno oružje kojim se intelektualac bori njegova je misao, preko te misli on djeluje protiv, ali isključivo na kritički način koji zahtijeva društvene promjene. Pojednostavljeno rečeno riječima Marijana Kri-vaka: Intelektualac jest onaj koji djeluje i aktivira se lokalno, ali kojemu je u primisli cijela globalna zajednica. Osim što se od intelektualca očekuje da bude moralni i humani stup društva, od njega se očekuje kritičnost kao važna oznaka istinskog intelektualca. Prema riječima Davorke Matić to bi glasilo ovako: Intelektualac posjeduje kritički duh i otvoren je cjelokupnoj kulturi. Gledano iz filozofske perspektive, intelektualac živi za istinu te na taj način obogaćuje i unapređuje društvo. Iz ovoga možemo zaključiti da je intelektualac kao subjekt humanistike neophodan današnjem društvu (ne)znanja. Upravo iz razloga što se danas, kako kaže Fuko, nalazimo u razdoblju znanstveno-tehnologijske proizvodnje, potreban nam je humanistički subjekt koji bi odgojio današnje društvo u smjeru emancipiranja od neznanja i predrasuda te bi im pomogao razumjeti razloge koji sprečavaju emancipaciju i usmjeriti ih prema kritičkom promišljanju. Ovakvim pristupom društvu poti-

calo bi se i izbjegavanje konformizma i nasuprot tome stvarali bi se kvalitetni liberalni individualci koji bi svojim naporima gradili svoj karakter i borili se protiv nametnutih stvari. Posao subjekta humanistike jeste uplitanje u društvo i društvene promjene, a u ovo doba biopolitike i kapitalizma i prekomjerne manipulacije, moraistodobno biti i protiv lažnog univerzalizma kulture. Intelektualac danas mora promisliti zašto javno znanje u naše doba više ne oslobađa čovjeka, nego ga funkcionalno uklapa u postojeći poredak. Iz tog razloga, intelektualac kao subjekt humanistike, za razliku od društvenih pokreta, političkih stranaka i aktivnog građanina, ne smije pripadati nikome, no na usluzi je svakome. Na tragu ovoga, Ortega i Gaset (Ortega y Gasset) daje opomenu intelektualcima: Ako nisu u stanju vidjeti s onu stranu kulta kulture i s onu stranu moći politike kao ideologije ljevice i desnice, nisu drugo negoli glupani i moralni paraličari. Subjekti humanistike stoga su ljudi ideja i moralno političke odgovornosti za njihovu provedbu u društvu. Oni se ne rađaju, niti postaju intelektualci akumulacijom znanja, to se događa odlukom o djelovanju (*vita activa*; Hannah Arendt) u ime univerzalnih ideja. Intelektualac u doba biopolitike posljednja je moć nepokornosti slobode protiv života kao humanog uzgojnog vrta. Na tragu već spominjanoga Fukoa, ulogu intelektualca možemo gledati iz obrnute perspektive: Intelektualac je karakteriziran trostrukom specifičnošću: svojim klasnim položajem (malograđanin u službi kapitalizma, organski intelektualac proletarijata); uvjetima svoga rada i života vezanim za njegov položaj (njegovo područje istraživanja, njegovo mjesto u laboratoriju, ekonomski i politički zahtjevi kojima se podvrgavaju ili protiv kojih se bune na sveučilištu, u bolnici...); konačno, specifičnošću politike istine naših društava. Da se radi o obrnutoj perspektivi najbolje pojašnjava iduća izjava Fukoa: Posao se intelektualca ne sastoji u tome da oblikuje političku volju drugih; on se sastoji u tome da, pomoću analiza koje provodi u svojim područjima, preispituje očiglednosti i postulate, uzdrnjava navike, načine djelovanja i mišljenja, razbija uobičajene jednostranosti, prerađuje mjeru pravila i institucija, te na osnovi te problematizacije sudjeluje u oblikovanju političke volje (gdje igra svoju ulogu građanina).

Sagledamo li navedeno, obje opcije dolaze kao dobre i moguće opcije. No sukladno gledanju na društvo u kojem se ja nalazim, mislim da bi prioritet bio usmjeravati misao građana, te ih na taj način usmjeriti da ne postupaju krivo isključivo zbog neznanja o nekim osnovnim životnim činjenicama i pravima. Možda bi upravo na taj način današnje, takozvano, demokratsko društvo bolje odlučivalo prilikom izlazaka na izbore te bi samim time potaknuli i političke promjene. Ipak, Fuko kao svoju posljednju misao intelektualcu upućuje sljedeće: Bitni politički problem za intelektualca nije da kritizira ideološke sadržaje koji bi bili vezani za znanost ili da djeluje tako da njegova znanstvena praksa bude popraćena ispravnom ideologijom, nego da zna je li moguće uspostaviti novu politiku istine. Problem nije da se promijeni svijest ljudi ili onog što imaju u glavi, nego politički, ekonomski, institucionalni režim proizvodnje istine. Koji god od navedenih puteva subjekt humanistike odabere, on će analizu društvenoga problema raditi u okviru polja humanističkih znanosti. Upravo to me navodi da u kratkim crtama istaknem ulogu i važnost humanističkih znanosti uopće. Uzima se da prirodne znanosti postaju bitnije za cjelokupni društveni i civilizirani razvitak, dok se humanističke znanosti stavljaju na marginu. Marginalizirani položaj nije opravdan jer njihova svrha jeste tumačenje i predviđanje utjecaja tih znanja i novih tehnologija na čovjeka i društvo u cjelini. Uz to, humanističke se znanosti bave čovjekom koji je u samome središtu što je očigledno i iz samoga naziva (lat. *humanus*, *homo* – čovjek). Još jedan od razloga zbog kojih ne bi trebaloda budu zanemarene jeste taj što se koriste analitičkim, kritičkim i spekulativnim metodama kojima pokušavaju osvijestiti misaoni tijek društva i tako ga usmjeriti na djelovanje. A sve to iznimno jepotrebno i ne treba biti zanemareno, jer svi smo svjesni kako današnjem svijetu nedostaje doza humanizma u svakome pogledu, te se ljudi sve više okreću velikom napretku koji u konačnici ispada sve, ali samo ne to. Iz toga razloga, a i mnogih drugih, potrebni su nam subjekti humanistike, koji će svojim nesebičnim doprinosom pokušavati osvijestiti društvo i usmjeriti njihov tijek misli prema kritičnosti i poboljšanju. Kako bi se društvo znanja usmjerilo na pravo značenje te tzv. oznake,

potreban nam je subjekt humanistike i njegov poticaj na promjenu. Gledano iz moje perspektive, ono što se još može ponuditi današnjem društvu jeste filozofija. Filozofija otvara put propitivanja i kritičnosti, ona svojom biti odgaja društvo koje se zauzima za istinski boljitak svijeta. Filozofija treba sudjelovati u obratu i mijenjanju svijeta, te samim time treba imati aktivnu ulogu. Subjekt humanistike treba da predstavlja tu filozofiju, te treba da se služi riječima kako bi došao do nekog konkretnog cilja i samim time napravio vidljivu promjenu. Intelektualac treba da djeluje svojim znanjem te za cilj treba da ima univerzalno dobro, dobrobit cijele zajednice, a ne da bude dio interesne sfere. Također, filozofiju možemo promatrati kao misaono nastojanje koje na poseban način istražuje i otvara prostor za upitnost i kritičnost te se ističe važna uloga odgoja i društva u promicanju slobodnijeg i odgovornijeg zauzimanja za ostvarenje boljeg svijeta. Filozofiju možemo staviti i u kontekst odgoja jer u odgojnom smislu filozofija predstavlja temelj ljudskog razumijevanja te pomaže da se emancipiramo od neznanja i predrasuda, pomaže nam razumjeti razloge koji sprečavaju emancipaciju, razvijanjem mišljenja pomaže svakom čovjeku da postane emancipirana osoba i ujedno emancipator. U konačnici, možemo se pozvati na Aristotela koji kaže da se bez ikakve izlike treba baviti filozofijom jer nas ona osposobljava da sve ispituujemo, posredstvom razboritosti učeći i tragajući da bismo osmišljavali život i odgontavali postojanje, te tragom mnogih drugih u povijesti čovječanstva i danas, koji tragaju za istinom i smislom, filozofija je ne samo životni poziv nego svojevrsna životna orijentacija, osvještavajuća i odgovorna aktivnost koja pomaže prepoznati i komunicirati, koliko je važno iščitavati i cijeniti smisao postojanja te odgovorno djelovati u njemu. Filozofija je nužno potrebno znanje u potrazi čovjeka za samim sobom, u odgovaranju na upite bića koje nastoji prekoračiti granice i učiniti svoj život smislenim, a ne samo komotnim. Upravo je filozofija ono što čovjeku omogućuje susret sa samim sobom, a ne prijanjanje uz mehanizme masovnog.

Sukladno svemu iznesenome, današnji čovjek svoje postojanje treba da potvrdi rečenicom „Bunim se, dakle jesam“. Na temelju razumijevanja današnjeg svijeta, da bi ostvario sebe i svoju bit,

da bi zaustavio otuđenje od samoga sebe i zaustavio prividan napredak, čovjek treba da djeluje. Evidentno je da je čovjek nezadovoljan, a iz samoga nezadovoljstva proizlazi pobuna. Stoga je današnjem društvu potreban subjekt humanistike, ali mu je i potrebna filozofska misao kao životna orijentacija. Ističem potrebu subjekta humanistike jer da bi se došlo do konačne realizacije, potrebno je razumijevanje svijeta, potreban je kritički pristup, potrebni su stavovi koji imaju uporište u zbilji. Potrebno je konstruktivno pobunjenje, a ne pomahnitale mase koje će svoje djelovanje temeljiti na manipulaciji. „Buniti se, dakle jesam“ znači da čovjek želi iskoristi svoju najveću sposobnost, sposobnost promišljanja, a samim time i sposobnost djelovanja. Čovjek koji ne želi djelovati pod pritiskom sustava, čovjek koji će se boriti da čovjek ostane zaista čovjek. Buniti se znači biti svjestan da živimo u društvu iskrivljenih vrijednosti gdje se svakim danom događa sve veća dehumanizacija, a jedino kritičkim promišljanjem i djelovanjem možemo zaista nešto učiniti i promijeniti.